

O najvećim (i) mogućim hrvatskim riječima

SAŽETAK

Prema staroj tipologiji J. Greenberga (1954) sintetički bi jezik poput hrvatskoga u prosjeku imao između 2,00 i 2,99 morfema po obliku riječi. Izlaganje će pokušati razvidjeti koliko morfova – afiksálnih i radikalnih – hrvatski oblici glagola, imenica i pridjeva imaju minimalno, koliko ih imaju prosječno, potom koliko ih imaju *najbogatiji*, *najsloženiji postojeći* hrvatski oblici riječi glagola, imenica i pridjeva te koliko bi ih imali najveći *mogući* hrvatski oblici riječi, odnosno koliko će ih imati najveći *vjerojatni*. Utvrđuje se da će kuriozitet u hrvatskome biti sve riječi koje imaju više od 3 prefiksa, više od 6 sufikasa i više od 3 leksička morfa.

Ključne riječi: morfologija (jezik), tipologija, morf, broj morfova, moguća riječ, vjerojatna riječ, hrvatski jezik

I. Nastavljamo bavljenje hrvatskim jezičnim krajnostima, granicama mogućeg u hrvatskoj morfologiji, temom u nas zapravo nedirnutom. Tako nastade rad Marković (2011), u kojemu smo pomoću mjerila što ih je uspostavio G. Corbett pokušali vidjeti koliko je u hrvatskome ostvareno od krajnosti u *supletivnosti*. Zaključak je bio – pa i ne mnogo, jezik je zapravo izrazito upravljen i od supletivnosti je ostvareno malo. U ovome radu tema je *najveća moguća* hrvatska riječ. Ako bismo započeli sa zaključkom, on bi bio sličan – najveće hrvatske riječi i nisu bogzna kako velike. Razlikujemo pritom pojmove *postojeće* riječi, one koja je ikad u hrvatskome izgovorena ili napisana, *moguće* riječi, one koja bi prema pravilima hrvatskoga mogla postojati, ali ne postoji, i *vjerojatne* riječi, koja na nediskretan, stupnjevit način govori o tome za koje *moguće* riječi možemo kazati da je više, a za koje da je manje vjerojatno da budu, da postanu.¹ Odmah da velimo, ne zanima nas trivijalna tema – bliska zaljubljenicima amaterima – o hrvatskoj riječi najdužoj po broju glasova ili slova,

¹ V. o tome i Marković (2012: 124–34) i ondje spomenutu literaturu, ponajprije Bauer (2001).

zanima nas morfski najbogatija, najsloženija moguća hrvatska riječ, odnosno pitanje koliko hrvatske riječi morfova – afikslnih i radikalnih – mogu imati najmanje, koliko imaju prosječno te koliko imaju najviše, i što je od svega toga ostvareno. Na primjeru i sasvim jednostavno, s korijenom *rad*, ako u imenici *rad* (*rad-ø*) imamo korijen (*rad*) i jedan sufiks (*-ø*), dakle dva morfa, u glagolu *zaraditi* (*za-rad-i-ti*) jedan prefiks (*za-*), korijen (*rad*) i dva sufiksa (*-i-*, *-ti*), dakle četiri morfa, pitamo se koliko je morfova u hrvatskome uopće moguće nanizati, ulančati. Da materijalna, fizička dužina riječi tu ne mora biti nikakav presudan pokazatelj, odnosno da i sasvim kratke riječi mogu biti morfski bogate, pokazat će riječ *piće*, koja prema našoj raščlambi – koja dijakroniju poštuje jednako kao sinkroniju – ima pet morfova, korijen (*pi-*) i četiri sufiksa (glagolsko *-ø-*, trpno *-t-*, imeničko *-j-*, fleksijsko *-e*):

pi-ø-t-j-e (*piće*)

što se vidi ako tu (od)glagolsku imenicu supostavimo s njezinim parnjakom plodnije gradbe na *-enje* (korijen *pi-*, glagolsko *-e-*, trpno *-n-*, imeničko *-j-*, fleksijsko *-e*):

pi-e-n-j-e (*pijenje*)

II. Polazišta su nam tri. Prvo, hrvatska se morfologija poput morfologije većine jezika svijeta temelji na konkatenaciji, ulančavanju morfova. Nelančani rječogradni postupci poput metateze, akronimizacije, reduplikacije, fuzije (*stapanja*, engl. *blending*) u hrvatskome su daleko rjeđi i manje plodni. Dakle ustroj hrvatskih riječi možemo prikazati ovako, kao niz ulančanih morfova:

$$P_n + P_2 + P_1 + R_1 (+ I + R_2 + I + R_n) + S_1 + S_2 + S_n$$

Kod složenica imat ćemo barem dva korijena (*R/adix/*) i spojni morf (*I/nterfix/*). Drugo, hrvatski je prema jednoj od najstarijih morfoloških tipologija – onoj A. von Schlegela s početka 19. st. – sintetički, fuzijski jezik, što znači da ima amalgamirane morfove, takve koji su istodoban ostvaraj više morfema, za razliku od primjerice mađarskoga i turskoga, aglutinativnih jezika. Treće, u svojoj čuvenoj kvantifikativnoj analizi veliki je američki jezikoslovac J. Greenberg (1954) previdio da će prema *indeksu sinteze* – prema broju morfema po riječi – hrvatski kao sintetički jezik prosječno imati 2,00–2,99 morfema po riječi.

III. Hrvatska je morfologija konkatenativna, najveći njezin dio temelji se na ulančavanju morfova. To znači da se korijenskomu morfu s njegove desne i lijeve strane pričvršćuju afiksi, prefiksi i sufiksi. Afiksi, upravo sufiksi u fuzijskim su

jezicima često amalgami, istodoban ostvaraj više morfema. Pokazano na hrvatskim glagolima, pridjevima i imenicama:

čit-ā-m *döb-r-u* *knjig-u*

U obliku riječi *čitam* korijen je *čit*, tematski morf *ā* simultan je, amalgamiran ostvaraj morfema {prezent}, {indikativ} i {glagolska vrsta}, a fleksijski morf *m* ostvaraj morfema {lice} i {broj}. U obliku riječi *dobru* korijen je *dob*, pridjevski je derivacijski sufiks *r* (sinkronijski teško raspoznatljiv, ali možemo ga izlučiti, usp. *hrabar*, *vedar*, *modar*, *bistar*, *mokar* ‘koji se smočio’ ~ *močiti*, *mok-i-ti*), a fleksijski morf *u* simultan je ostvaraj morfema {padež}, {broj} i {pridjevska vrsta}. U obliku riječi *knjigu* korijen je *knig*, a fleksijski morf *u* simultan je ostvaraj morfema {padež}, {broj} i {imenička vrsta}. Kad se morfovi i morfemi prebroje, u obliku *čitam* imamo 3 morfa i 6 morfema (ili 7–8 morfema, ako bismo još brojili i {stanje} i {vid}, u našem primjeru aktiv i nesvršenost, ostvareno u tematskome glagolskom sufiksu), u obliku *dobru* 3 morfa i 5 morfema, u obliku *knjigu* 2 morfa i 4 morfema. Iz rečenoga mogu se već nazreti dva problema s Greenbergovom kvantifikacijskom analizom. Prvi je problem sinkronijska raščlamba – na pridjevu vidjesmo da nije uvijek lako kazati treba li što sinkronijski članiti ili ne, a komutacija nam neće uvijek pomoći.² Zato odmah valja kazati kako ćemo pojedine od triju glavnih vrsta riječi članiti. Odatle će se odmah vidjeti koliko morfova najmanje mogu i imati. U glagola ćemo članiti barem tri morfa (u vrstama I., III., IV., u najvećem dijelu glagola vrste V.), u pojedinih vrsta i četiri (u vrstama II. i VI.):³

rek-ø-ti (*reći*) (I.) 3

vid-č-ti (*vidjeti*) (III.) 3

rad-i-ti (*raditi*) (IV.) 3

čit-a-ti (*čitati*) (V.) 3

raz-gled-a-a-ti (*razgledavati*) (V.) 4

dig-n-u-ti (*dignuti*) (II.) 4

trg-o-a-ti (*trgovati*) (VI.) 4

² Komutacija ili usporedba metoda je smjenjivanja sastavnica oblika riječi kojom utvrđujemo gdje uopće možemo govoriti o morfološkim, značenjskim sastavnicama.

³ Vrste nazivamo prema tradicionalnoj hrvatskoj podjeli, kakvu među novijim gramatikama nalazimo i u gramatici Barić *et al.* (1995). Rastavljanje dvosložnih tematskih sufikasa provedeno je i u gramatici Silić – Pranjković (2005), ali ne dosljedno, a pokazalo se vrlo prikladno za morfonološki opis (v. Marković 2013).

Povratno se brojimo kao zaseban morf, ali brojimo, primjerice *kupati se* ima dakle četiri morfa (*kup-a-ti=se*). U imenica ćemo članiti najmanje dva, u tzv. nejednakosložnih tipova tri:⁴

- ruk-a (ruka) 2
- lejdi-ø (lejdi) 2
- tel-et-ø (tele) 3

U pridjeva najmanje dva, bili oni – kao i imenice – promjenljivi ili nepromjenljivi:

- cm-ø (cm) 2
- super-ø (super) 2
- lila-ø (lila) 2

To je dakle minimum. Koji je prosjek? – Tako dolazimo do drugoga. Drugi je problem odnos morfa i morfema, što kod Greenberga očito nije bilo razlučeno, odnosno Greenberg je to dvoje izjednačio. Prema njegovoj analizi fuzijski bi jezik prosječno imao 2,00–2,99 morfema po obliku riječi. Isto bi imao i aglutinativan jezik, tek što u njemu nema amalgama, barem ne u toj mjeri. Već na jednostavnu primjeru (*čitam dobru knjigu*) vidjesmo da to ipak neće biti tako, da morfema jednostavno mora biti više.⁵ Ono o čemu je Greenberg govorio jesu morfovi. Da bismo si predočili koliko zapravo morfova prosječno imaju hrvatski glagoli, imenice i pridjevi, pogledali smo koliko ima po 200 najčešćih pripadnika vrste.⁶ Raščlanjivali smo prema svojem nahođenju i prema gore iznesenim načelima, izrazito uzimajući u obzir i komutaciju, i sinkroniju, i dijakroniju – što se u kroatistici obično ne čini – i dobili ovakve rezultate prosjeka broja morfova po obliku riječi: glagoli – 3,60, imenice – 2,62, pridjevi – 3,27. Što bi uzorak bio veći, i prosjek bi se povećavao jer bi se pojavljivalo sve više i više izvedenih leksema, što pokazuje uzorak od po 333 leksema svake vrste, čijim zbrojem dobivamo već veoma pouzdan korpus od 1000 jedinica.⁷ Ako bi se gledao prosjek svih vrsta riječi, moglo bi biti velikih mijena jer su mnogi prijedlozi i veznici jednomorfski, prefiksi nisu amalgami, zamjenice su najmanje dvomorfske i sl.

⁴ U nejednakosložnih tipova pretpostavljamo apokopu u nominativu (npr. *telet* → *tele*, *ramen* → *rame*), ne „proširivanje osnove” u kosim padežima, kako se u kroatistici tradicionalno čini.
⁵ Referentan podatak o broju morfema po morfu daje Bauer (2003: 235): U izolativnome jeziku jorubi to je 1,00, aglutinativnome turskome 1,31, u miješanome izolativno-aglutinativnom engleskome neobično visokih 1,37, u fuzijskome ruskome 1,58. Ruski podatak odgovarao bi i za hrvatski, riječ je o tipološki posve istim jezicima.
⁶ Uzorak smo uzeli iz *Čestotnika Moguš – Bratanić – Tadić* (1999).
⁷ Za usporedbu Greenberg je (1954) analizirao tekstove sa „samo” 100 riječi.

Kako god, hrvatski prosjek morfova po obliku riječi na uzorku 1 000 glagola, imenica i pridjeva koji smo dobili jest – 3,22.⁸

Dade se primijetiti da su imenice morfski najjednostavnije, što je i očekivano, jer glagoli uvijek imaju morfove i za vid-vrijeme-način (engl. TAM) i za lice-broj-rod (engl. PNG),⁹ a pridjevi su osim njih nekoliko desetaka neizvedenih nerijetko izvedeni s imeničkim korijenima, pa imaju i derivacijski sufiks, ukupno počesto dakle tri morfa. Saberimo tablično minimalan i prosječan broj morfova (na uzorku od 200 i 333 leksema):

	<i>minimum</i>	<i>prosjek (200)</i>	<i>prosjek (333)</i>	<i>maksimum</i>
glagoli	3,0	3,60	3,70	?
imenice	2,0	2,62	2,65	?
pridjevi	2,0	3,27	3,31	?
objedinjeno			<i>prosjek (999)</i>	
			3,22	

Tako smo dobili obrise *kanonske tipologije*, kako ju u svojim radovima prozva Corbett (2005; 2007). Zanimaju nas najveća moguća odstupanja od prosjeka – koji je maksimum? Od svega onoga što se u tom smislu daje promatrati i prebrojavati za ovu smo prigodu odabrali troje – prefiksalsnu zonu (v. § IV), sufiksalsnu zonu (v. § V) i broj mogućih korijena (v. § VI).

IV. Prefiksalsna zona lako podnosi jedan afiks i dva afiksa. Takvih je primjera mnogo, s jednim prefiksom bezbroj, evo tek nekih:¹⁰

na-uk-i-ti (naučiti)	na-rod-ø (narod)	na-gluh-ø (nagluh)
za-rad-i-ti (zaraditi)	ne-rad-ø (nerad)	ne-jak-ø (nejak)
u-put-i-ti (uputiti)	su-put-n-ik-ø (suputnik)	uz-put-n-ø (usputan)
pre-pis-a-ti (prepisati)	za-pis-ø (dopis)	pre-lěp-ø (prelijep)
raz-ves-el-i-ti (razveseliti)	raz-pop-ø (raspop)	su-lud-ø (sulud)
do-jur-i-ti (dojuri)	do-sluh-ø (dosluh)	o-mal-en-ø (omaleni)
iz-vad-i-ti (izvaditi)	po-mor-c-ø (pomorac)	po-vel-ik-ø (povelik)

⁸ Ne treba zavarati sličnost s Bauerovim (2003: 235) prosjekom od 3,33 *morfoma* (što su zapravo *morfemi* u svojoj suštini) po obliku riječi u ruskome. Mi broj *morfema* po obliku riječi nismo računali. Jedino nam se intuitivno čini da bi on morao biti veći od 3,33 jer sve promjenljive riječi imaju amalgamirane sufikse.

⁹ Usput, to je pravi slučaj morfološke aglutinacije u hrvatskome.

¹⁰ Da ne zapadnemo u zamku izmišljanja riječi, koliko smo god mogli i kako smo god znali, pri skupljanju ovjerenih primjera služili smo se postojećim priručnicima, primjerice Anićevevim *Rječnikom* (1998), Babićevom *Tvorbom riječi* (1986; 2002). Dakako, i vlastitim izvornogovorničkim iskustvom jezika.

nad-mud-r-i-ti (nadmudriti)	nad-biskup-ø (nadbiskup)	pri-glup-ø (priglup)
o-bol-é-ti (oboljeti)	uz-glav-j-e (uzglavlje)	pro-čel-av-ø (pročelav)
po-bég-ø-ti (pobjeći)	pa-per-j-e (paperje)	bez-kraj-n-ø (beskrajan)

S dvama prefiksima glagolskih je primjera mnogo, imeničkih i pridjevskih manje. Naravno, prema glagolu je obično moguće načiniti (od)glagolsku imenicu ili particip, imenicu i pridjev prefigurirati s negacijskim *ne-*, pridjev k tomu sa superlativnim *naj-* (dapače, i uparenim *po-naj-*), pa je potencijalan broj takvih leksema beskonačan:

u-po-zn-a-ti (upoznati)	pra-uz-rok-ø (prauzrok)	bez-s-misl-en-ø (besmislen)
za-do-vol-j-i-ti (zadovoljiti)	pra-u-zor-ø (prauzor)	bez-iz-laz-n-i (beziplazni)
u-ne-red-i-ti (unerediti)	protu-na-pad-ø (protunapad)	po-za-mah-n-ø (pozamašan)
pri-do-né-ø-ti (pridonijeti)	do-pri-nos-ø (doprinos)	protu-na-rod-n-i (protunarodni)
iz-ne-vér-i-ti (iznevjeriti)	do-pred-séd-n-ik-ø (dopredsjednik)	ne-s-klon-ø (nesklon)
pro-ne-vér-i-ti (pronevjeriti)	do-na-čel-n-ik-ø (donačelnik)	pred-po-top-n-i (prepotopni)
za-po-če-ø-ti (započeti)	nad-na-slov-ø (nadnaslov)	ne-pod-pun-ø (nepotpun)
na-pa-bir-k-iti (napabirčiti)	nad-na-red-n-ik-ø (nadnarednik)	
iz-pre-skak-a-ti (ispreskakati)	nad-po-ruk-n-ik-ø (natporučnik)	
u-pro-past-i-ti (upropastiti)	pred-po-stav-k-a (pretpostavka)	
ne-na-vid-é-ti (nenavidjeti)		
o-s-misl-i-ti (osmisliti)		
ob-raz-log-i-ti (obrazložiti)		
pred-po-stav-i-ti (prepostaviti)		
	po-u-bi-a-ti (poubijati)	
	po-za-tvar-a-ti (pozatvarati)	

Pritom su neki prefiksi osobito skloni tomu da se prefiguriraju na prefiks ili pak da se uparuju; ovamo bi išli i okamenjeno upareni pridjevski prefiksi *ispod-*, *iznad-*, *izvan-*:

ob-ne-mog-ø-ti (obnemoći)	pra-pra-unuk-ø (prapraunuk)	ne-po-uzd-n-ø (nepouzdan)
ob-ne-vid-é-ti (obnevidjeti)	pra-pra-déd-ø (prapradjed)	ne-pré-laz-n-ø (neprijelazan)
ob-ne-ves-el-i-ti (obneveseliti)		ne-po-sred-n-ø (neposredan)
	pod-pred-séd-n-ik-ø (potpredsjednik)	

iz-u-bi-a-ti (izubijati)	pod-na-slov-ø (podnaslov)	po-naj-lud-j-i (ponajluđi)
iz-pre-kid-a-ti (isprekidati)	pod-od-bor-ø (pododbor)	po-naj-lép-í-i (ponajljepši)
iz-pre-sék-a-ti (ispresijecati)	pod-od-dél-ø (pododjel)	
	pod-na-jm-ø (podnajam)	iz-van-brak-n-i (izvanbračni)
raz-u-vér-i-ti (razuvjeriti)	pod-za-kup-ø (podzakup)	iz-van-red-n-ø (izvanredan)
raz-pro-d-a-ti (rasprodati)		
raz-po-lag-a-ti (raspolagati)		
raz-po-zn-a-ti (raspoznati)		
raz-mimo-i-ø-ti=se (razmimoići se)		
	pre-po-rod-i-ti (preporoditi)	
pre-po-zn-a-ti (prepoznati)		
pre-pro-d-a-ti (preprodati)		
	pre-u-ran-i-ti (preuraniti)	
	pre-u-red-i-ti (preurediti)	
	pre-u-stroj-i-ti (preustrojiti)	

Tri prefiksa spadaju već u kuriozitet i počesto je riječ o istim ili sličnim nizovima:

iz-pri-po-véd-a-ti (isripovijedati)	ne-za-do-vol-j-an-ø (nezadovoljan)
iz-po-raz-bi-a-ti (isporazbijati)	iz-nad-pro-sék-n-ø (iznadprosječan)
po-iz-pre-pis-i-a-ti (poisprepisivati)	iz-pod-pro-sék-n-ø (ispodprosječan)
po-iz-pre-met-a-ti (poispremetati)	
po-iz-pre-lam-a-ti (poisprelamati)	

Prema pridjevima imat ćemo i imenice *nezadovoljstvo*, *iznadprosječnost* i sl., također s trima prefiksima. Prefiks koji zauzimalje utor najbliži korijenu (P₁) može već biti okamenjen i govornici ga neće lako uočiti i raščlaniti, kao što imamo u *unesrećiti* (s korijenom *ret*, usp. glagole *sresti* /s-ret-ø-ti/, *obresti se* /ob-ret-ø-ti/, pa onda i u imenici *sreća* /s-ret-j-a/):

u-ne-s-ret-j-i-ti (unesrećiti)

Koliko-toliko ovjeren leksem s četirima prefiksima samo je jedan, *naispriopovijedati se*, druge treba već izmišljati ili ih je izmislio netko drugi, primjerice hapaks *prepoizodnositi* (I. Slamnig u pjesmi „Mi na podu“, *Aleja poslije svečanosti*, 1956), uvelike neprozirna značenja:

na-iz-pri-po-věd-a-ti=se (naispriopovijedati se)

pre-po-iz-od-nositi (prepoizodnositi)

Kako se iz primjerâ vidi, u imenica i pridjeva sve više od dvaju prefikasa rijetkost je, a tri su moguća uglavnom samo u odglagolskih imeničkih i pridjevskih leksema.

V. Sufiksalna zona puno je bogatija, složenija, slobodno možemo reći – dvostruko, vrlo detaljnom raščlambom kakvoj smo skloni dolazimo i do 6–7 sufikasa. To lako možemo povezati s jezičnom univerzalijom prema kojoj je sufiks afiks *par excellence* u jezicima svijeta, nema jezika koji bi imao afikse, a da nema sufikse, sufikasa je među afiksima uvijek najviše. Ako se ne varam, tako je i u mađarskome, koji ima samo superlativni prefiks *leg-* i odvojive glagolske prefiksoide.¹¹ Dapače ima jezika koji imaju samo sufikse, među jezicima Europe primjerice turski, finski, baskijski.¹² Vidjesmo već da glagoli u hrvatskome nužno imaju barem dva sufiksa, a da glagoli vrsta II. i VI. te neki iz vrste V. imaju i tri (glagoli tipa *dignuti*, *trgovati*, *pogledavati*). Riječi najbogatije sufiksima, čini se, bit će bilo imenice izvedene od takvih glagola bilo pridjevi izvedeni od veoma složenih imenica. Uzgred dvije napomene. Prvo, kad govorimo o *izvođenju*, ne govorimo o nekoj motivirajućoj derivaciji, nego samo o odnosu uspostavljenju među riječima. Drugo, pri ovjeravanju riječi s mnogo sufikasa morali smo se osloniti na osviještenu izvornogovorničku kompetenciju.¹³ Naime sufiksi uza sve imaju još jednu univerzalno potvrđenu odliku – skloniji su fuziji od prefikasa, pa je njihovo raščlanjivanje uvijek podložno različitim interpretacijama; kod prefikasa će u filologâ biti mnogo manje razilaženja u raščlanjivanju. Evo grozdova primjera:

žen-a (žena) 1

žen-sk-i (ženski) 2

žen-stv-en-ø (ženstven) 3

¹¹ Tako je prema mađarskoj gramatici kojoj se služimo (Rounds 2009), tako nam potvrđuje poštovana profesorica i kolegica Orsolya Žagar-Szentesi.

¹² O prevlasti i povlaštenosti sufiksacije v. npr. Greenberg (1963: 92), Matasović (2001: 160; 2005: 70), Bauer (2003: 24, 290), Marković (2012: 55–6).

¹³ Nismo se domislili ozbiljnoj metodi kojom bismo takve riječi drugačije iznjedrili. Stoga ne bi čudilo da postoje i riječi bogatije od naših najbogatijih, samo ih se nismo sjetili. Pretpostavljamo međutim da bi takve bile rijetke i možda tek za jedan afiks (sufiks) veće.

žen-stv-en-ost-ø (ženstvenost) 4

žen-sk-ar-oš-ø (ženskaroš) 4

žen-sk-ar-oš-sk-i (ženskaroški) 5

ne-uk-ø (neuk) 1

uk-i-ti (učiti) 2

uk-i-telj-ø (učitelj) 3

uk-i-telj-ic-a (učiteljica) 4

uk-i-telj-ic-in-ø (učiteljičin) 5

Mark-ø (Marko) 1

Mark-ov-ø (Markov) 2

Mark-ov-ić-ø (Marković) 3

Mark-ov-ić-ev-ø (Markovićevo) 4

Mark-ov-ić-ev-stv-ø (markovićevstvo) 5

Mark-ov-ić-ev-sk-i (markovićeovski) 5

Mark-ov-ić-ev-sk-in-a (markovićeovština) 6¹⁴

gost-ø (gost) 1

gost-i-ti (gostiti) 2

gost-i-l-a (gostila) 3

gost-i-l-n-a (gostiona) 4

gost-i-l-n-ic-a (gostionica) 5

gost-i-l-n-ic-ar-ø (gostioničar) 6

gost-i-l-n-ic-ar-sk-i (gostioničarski) 7

blag-ø (blag) 1

blag-i-ti (blažiti) 2

blag-o-a-ti (blagovati) 3

blag-o-a-l-a (blagovala) 4

¹⁴ U sinkronome sufiksu *-ština* imamo zapravo uparene pridjevski sufiks *-sk-* i imenički sufiks *-in-*, s pravilnom palatalizacijom *sk* → *šr* (v. npr. Maretić 1899: §§ 50, 355j; Marković 2013: poglavlje 10).

blag-o-a-n-j-e (blagovanje) 5

blag-o-a-l-n-ic-a (blagovaonica) 6

blag-o-a-l-n-ic-sk-i (blagovaonički) 7

muk-a-ti (mucati) 2

za-muk-k-i-a-ti (zamuckivati) 4

za-muc-k-i-a-n-j-e (zamuckivanje) 6

pi-ø-ti (piti) 2

pi-ø-t-j-e (piće) 4

pi-e-n-j-e (pijenje) 4

pi-uc-k-a-ti (pijuckati) 4

pi-uc-k-a-n-j-e (pijuckanje) 6

sit-n-ø (sitan) 2

sit-n-ic-a (sitnica) 3

sit-n-ic-av-ø (sitničav) 4

sit-n-ic-ar-ij-a (sitničarija) 5

sit-n-ic-ar-i-ti (sitničariti) 5

sit-n-ic-ar-je-n-j-e (sitničarenje) 7

Ponavljamo, naša raščlamba zapravo je vrlo detaljna i ne tvrdimo da je jedina moguća. Mnogi bi filolog pojedine u nas raščlanjene sufikse sinkronijski uzimao neraščlanjeno, primjerice sufikse za glagolske imenice (što je u nas *-a-n-j-* netko će uzeti kao *-ań-*).

VI. Što je s korijenima? Svaki leksem ima korijen, naravno, složenice dva korijena ili više njih. A koliko je to *više* u hrvatskome? Ako ostavimo po strani folklorno-filološke začudnosti poput *pusti-baba-konju-krv* i *krsti-kume-dijete* (v. npr. ARj: s. v.; Maretić 1899: § 374c), ostaju nam prave i tipične složenice poput *parobrod*. Dvije su im odlike. Prvo, imaju dva radikalna morfa (*par/a/* i *brod/ø/*). Drugo, subordinativne su. Koordinativne složenice daleko su u jezicima svijeta rjeđe od subordinativnih.¹⁵ Tako je i u hrvatskome. U subordinativnih hrvatskih složenica stanje je takvo da su one s dvama korijenima daleko najbrojnije, da su

¹⁵ U okvirima *naravne morfologije* v. o tome npr. Dressler (1987; 2005, osobito 2005: 275).

one s trima veoma rijetke, a one s četirima – premda zamislive – zapravo nepotvrdive:

par-o-brod-ø (parobrod) 2

ruk-o-pis-ø (rukopis) 2

glav-o-bol-j-a (glavobolja) 2

mlad-j-e-bronc-an-o-dob-n-i (mladebrončanodobni) 3

sred-ń-e-bronc-an-o-dob-n-i (srednjebrončanodobni) 3

europ-sk-o-sred-ń-e-bronc-an-o-dob-n-i (europskosrednjebrončanodobni) 4

Dade se primijetiti da će one s trima korijenima biti pridjevske, naime podrazumijevat će imeničko-pridjevske sintagme poput *brončano doba*. Slično ćemo imati i u pridjevima od brojeva, koji mogu imati izrazito mnogo radikalnih morfova, primjerice četiri:

tri-deset-osm-o-god-išt-ń-i (tridesetosmogodišnji) 4

Ili ako pisac ovoga rada želi kazati koje je godišće, kazat će ovako, sa šest korijena:¹⁶

tisuću-devet-sto-sedam-deset-četvrt-o godišće (tisućudevetstosedamdesetčetvrto) 6

Koordinativne složenice, rekosmo, univerzalno su i tipično daleko rjeđe od subordinativnih. Međutim u takvih su zbog njihove koordinativne naravi tri korijena češća:

crv-en-o-běl-o-plav-a zastava (crveno-bijelo-plava) 3

Opet je riječ o pridjevima. Kao kuriozitet i za kraj spomenut ćemo da među takvim složenicama nalazimo i apsolutno najveće hrvatske riječi koje u sabranu korpusu imamo. Evo nekih koje smo zabilježili – s datumom kad smo ih zabilježili, dakle ovjerene su i potvrđene u pisanom obliku – a riječ je o pridjevima s pet, sedam, odnosno čak osam radikalnih morfova. Pripadaju filmskomu svijetu koprodukcija (podebljali smo čitave pridjeve, ne korijene):

bosansko-hercegovačko-talijansko-francusko-slovenski film (*Dobro uštimani mrtvaci* /2005/, HTV, teletekst, 21. VII. 2012) 5

američko-njemačko-britansko-argentinsko-čileansko-peruansko-francuski film (*Dnevnik s motocikla = Diarios de motocicleta* /2004/,¹⁷ HTV, teletekst, 13. VII. 2012) 7

¹⁶ Brojevima se u ovome napisu nismo posebno bavili. Zbog značenjske naravi brojeva (a ta je beskonačna) pridjevi postali od brojeva ili rečni brojevi potencijalno bi mogli tvoriti beskonačno velike oblike riječi.

¹⁷ Biografski film o E. Che Guevari.

bosansko-hercegovačko-francusko-britansko-njemačko-slovensko-belgijsko-srpski film
(*Cirkus Columbia* /2010/, HTV, teletekst, 29. IX. 2012) 8

izraelsko-njemačko-francusko-američko-finsko-švicarsko-belgijsko-australski film (*Valcer s
Bashirom = Vals im Bashir* /2008/,¹⁸ HTV, teletekst, 27. V. 2012) 8

VII. Mnogošta je u ovome napisu ostalo nedirnuto i čeka obradu: veći korpus, koji bi u obzir uzeo sve vrste riječi, ne samo tri najbrojnije; valjalo bi pomnije obraditi sufiksalsnu zonu; kako stvari stoje s odnosom broja prefikasa i broja sufikasa; koje je značenje prefikasa koji se nižu i jesu li nizovi proizvoljni, zašto u nizovima od triju prefikasa nema mnogo varijacija, nego se pojavljuju isti nizovi i sl. Ali možemo iznijeti nekoliko zaključaka u obrisima. Pisac *Tvorbe riječi u generativnoj gramatici* M. Aronoff zapisao je (1976: 35) da su u morfologiji mnoge stvari moguće, ali da su neke više moguće od drugih.¹⁹ Vidjesmo da su u hrvatskome moguće i riječi s četirima prefiksima i sa sedam sufikasa, dapače da su i postojeće. Bi li bile moguće riječi s više od toga? – Moguće da, ali malo ili nimalo vjerojatne. Nismo se toga posebno doticali, ali očito postoji i neka ravnoteža između prefiksalsne i sufiksalsne zone riječi, pa ne naizlazimo na riječ koja bi istodobno imala tri prefiksa i šest sufikasa, dakle s radikalnim ukupno deset morfova. Realno je stanje u hrvatskome takvo da su riječi s više od triju prefikasa, s više od šest sufikasa te složenice s više od triju radikalnih morfova – kurioziteti. Govornik iz bilo kojega razloga može izmisliti riječi veće od ovdje opisanih, ali one nisu realne. Tako se primjerice u hrvatskome ovako možemo igrati s arhaičnim pridjevom *rad* (usp. prilog *rado*) i imenicom *radost*, kružno ponavljajući imeničko *-ost-* i pridjevsko *-n-*:

rad- \emptyset (rad) 1

rad-ost- \emptyset (radost) 2

rad-ost-n- \emptyset (radostan) 3

rad-ost-n-ost- \emptyset (radosnost) 4

rad-ost-n-ost-n- \emptyset (radosnostan) 5

rad-ost-n-ost-n-ost- \emptyset (radosnosnost) 6

rad-ost-n-ost-n-ost-n- \emptyset (radosnosnostan) 7

rad-ost-n-ost-n-ost-n-ost- \emptyset (radosnosnosnost) 8

...

¹⁸ Izvrstan animirano-igrani stripovski film o izraelskoj ulozi u libanonskome masakru u palestinskim pribježištima u Sabri i Šatili (u Bejrutu) g. 1982.
¹⁹ „Yet productivity is one of the central mysteries of derivational morphology. It is the root of the strange and persistent fact that, though many things are possible in morphology, some are more possible than others.”

Zadnja postojeća riječ u tom neobičnom kolopletu jest pridjev *radostan*. Ili bismo Europu Uniju pobliže mogli odrediti koordinativnim pridjevom s 30-ak korijenskih morfova (zemalja članica zasad je 27, uskoro 28, ali neke su već dvokorijenske – *Velika Britanija, Nizozemska*):

Europska Unija jest njemačko-francusko-velikobritansko-nizozemsko-... zajednica.

Dakako, pridjev za Sjedinjene Američke Države tada bi imao više od 50 korijenskih morfova. U turskome za takve hotimice smišljene riječi postoji i termin, odnosno izraz *masabaşı örnek* (*masa* ‘stol’, *başı* ‘za’, *örnek* ‘primjer’), dakle ‘primjer stvoren za stolom’, doslovno ‘zastolni primjer’, a „odnosi se na riječi, termine, rečenice za oprimjerivanje gramatičkih pravila i sl., koje neki autor naprosto ujduriše, iz bilo kojeg razloga; najčešće se odnosi na artificijelne i neovjerene primjere kakve susrećemo u gramatikama”.²⁰ Koliko smo uspjeli doznati, u mađarskome izraz, naziv za takve riječi ne postoji, ali se u priručnicima i početnicama za učenje mađarskoga nerijetko pojavi gramatički suvisla, korektna i značenjski providna, ali i potpuno izmišljena riječ kojom se početnici hoće šaljivo poisprepadati (*sic!*, tri prefiksa) čarima aglutinacije – *elkelkáposztátalaníthatatlanságaitokkal*, s dvama korijenima, *kel* i *káposzta* (složenica, znači ‘kelj’), s prefiksom *el-* i osam-devet sufikasa. Raščlanjeno otprilike ovako: *el-kel-káposzta-s-talan-ít-hat-talan-ság-aitok-val* (*atlan* i *kal* u obliku riječi alomorfi su morfema {*talan*} i {*val*}, a *aitok* se može tumačiti i kao sufiks *atok* s infiksom *i*).²¹

Ponavljamo na kraju stav usvojen bavljenjem supletivnošću (v. § 1): Od svih mogućnosti koje jezik pruža pri ulančavanju je hrvatskih morfova ostvareno zapravo relativno malo.

²⁰ Poštovanomu profesoru i kolegi Ekremu Čauševiću zahvaljujemo na podatku i duhovito-preciznoj definiciji.

²¹ Hvala Orsolyi! Objašnjenje značenja ne ufamo se repetirati, tek ga nabacujemo s velikom zadržkom i vjerom u dobrohotnost znalaca mađarskoga: ‘s vašim onemogućenostima da što učinite nekeljastim/obeskeljastenim’.

SUMMARY

According to the somewhat out of date typology of J. Greenberg (1954), a synthetic language such as Croatian, on average, would have between 2.00 and 2.99 morphemes per word form. The aim of this paper is to find out, first, how many affixal and radical morphs Croatian word forms of verbs, nouns and adjectives have minimally, second, how many morphs have they on average, third, how many morphs have the most complex existing Croatian word forms of verbs, nouns and adjectives, how many morphs would have *the greatest possible* Croatian word forms, finally, how many morphs will have the biggest among *the most probable* Croatian word forms. It is established that Croatian word forms of verbs, nouns and adjectives that would have more than 3 prefixes, more than 6 or 7 suffixes, and more 3 lexical morphs, are and would be extremely rare and odd, if at all existing. (NB, adjectives and ordinal numerals derived from cardinal numerals are not included in the study.)

Keywords: morphology (language), typology, morph, number of morphs, potential word, possible word, Croatian language

LITERATURA

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće izdanje. Zagreb: Novi Liber.
- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Vol. I–XXIII. Zagreb: JAZU.
- Aronoff, Mark. 1981 [1976]. *Word formation in generative grammar*. Second printing. Cambridge, MA – London: The MIT Press.
- Babić, Stjepan. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Globus.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Velika hrvatska gramatika. Knjiga druga. Treće, poboljšano izdanje. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić et al.] 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bauer, Laurie. 2001. *Morphological productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, Laurie. 2003. *Introducing linguistic morphology*. Second edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Corbett, Greville G. 2005. The canonical approach in typology. U: Zygmunt Frajzyngier – Adam Hodges – David S. Rood (eds.) 2005. *Linguistic diversity and language theories*: 25–49. Amsterdam: John Benjamins.
- Corbett, Greville G. 2007. Canonical typology, suppletion, and possible words. *Language* 83: 8–42.
- Čaušević, Ekrem. 1996. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Dixon, R. M. W. – Alexandra Y. Aikhenvald. 2002. Word: A typological framework. U: R. M. W. Dixon – Alexandra Y. Aikhenvald (eds.) 2002. *Word: A cross-linguistic typology*: 1–41. Oxford: Oxford University Press.
- Dressler, Wolfgang U. 1987. Word formation (WF) as part of natural morphology. In: Wolfgang U. Dressler – Willi Mayerthaler – Oswald Panagl – Wolfgang U. Wurzel. 1987. *Leitmotifs in Natural Morphology*: 99–126. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Dressler, Wolfgang U. 2005. Word-formation in Natural Morphology. In: Pavol Štekauer – Rochelle Lieber (eds.) 2005. *Handbook of word-formation*: 267–284. Dordrecht: Springer.
- Greenberg, Joseph H. 1954. A quantitative approach to the morphological typology of language. U: R. F. Spencer (ed.) 1954. *Method and perspective in anthropology*: 192–220. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. [Cit. prema: Keith Denning – Suzanne Kemmer (eds.) 1990. *On language: Selected writings of Joseph H. Greenberg*: 3–25. Stanford, CA: Stanford University Press.]
- Greenberg, Joseph H. 1963. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. U: Joseph H. Greenberg (ed.) 1963. *Universals of language*: 73–113. Report of a conference held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961. Cambridge, MA – London: The MIT Press.
- Klajn, Ivan. 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. I: *Slaganje i prefiksacija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.
- Klajn, Ivan. 2003. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. II: *Sufiksacija i konverzija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.
- Maretić, Tomo. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Marković, Ivan. 2010. Hrvatske koordinativne složenice. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1: 71–95.
- Marković, Ivan. 2011. *Tri radna ljuđa*: O supletivnosti i mogućim hrvatskim riječima. *Ivan Slamnig, ehnti tschatschine Rogge!* [Zbornik radova 10. kijejskih književnih susreta, Kijevo, 22–23. VII. 2011]: 159–187. Kijevo – Zagreb: Općina Kijevo – Pučko otvoreno učilište Invictus – AGM.

- Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Marković, Ivan. 2013 [očekivano]. *Hrvatska morfonologija*. Rkp.
- Matasović, Ranko. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko. 2005. *Jezična raznolikost svijeta: Podrijetlo, razvitak, izgledi*. Zagreb: Algoritam.
- Moguš, Milan – Maja Bratanić – Marko Tadić. 1999. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku FF – Školska knjiga.
- Rounds, Carol H. 2009. *Hungarian: An essential grammar*. Second edition. London – New York: Routledge.
- Silić, Josip – Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Ernest BARIĆ

Hrvatsko-mađarski dvojezični rječnici u kontekstu suvremenih hrvatskih i mađarskih jednojezičnika

Trebaju li dvojezični rječnici, da ili ne ?!

O tome koliko postojeća dvojezična leksikografska literatura s hrvatskim jezikom kao izvornim ili ciljnim zadovoljava stvarne potrebe korisnika može se govoriti na osnovi podataka o trenutno na mađarskom tržištu dostupnim, inače ne malobrojnim rječnicima, iako pretežito dominiraju isključivo oni džepnog formata. S druge strane, sam broj ili veličina rječnika nije pouzdan pokazatelj o tome do koje je mjere potreba za dvojezičnim priručnicima uistinu zadovoljena, kako brojem tako i kakvoćom. Procjene stručnjaka, lingvista kao i onih koji se u svom poslu dnevno služe leksikografskim pomagalima, poput prevoditelja i nastavnika jezika, ali i studenata i drugih korisnika kojih je sve više, počivaju na bogatu iskustvu i nisu tek apstraktne impresionističke pretpostavke. Jedni vele da su postojeći dvojezičnici manje-više dobri, drugi im mnogo toga prigovaraju do te mjere da dovode u pitanje nužnost sastavljanja takvih rječnika. Pri tome valja napomunuti da višejezični, dominantno dvojezični rječnici već po tradiciji pripadaju u instrumentarij svih onih koji ili praktično primjenjuju strane jezike na radnim mjestima ili se njima bave, recimo u nastavi stranoga jezika ili pak smatraju se neizbježnim priručnicima u Mađarskoj u hrvatskim manjinskim dvojezičnim školama, odnosno institucijama. U tom smislu možemo ih smatrati primarnim pomagalima u procesu prilaza dvama jezicima. Upotreba je rječnika u takvoj mjeri normalna pojava da se korisnici obično i ne pitaju zašto i u kakvim se situacijama služe kojim rječnikom. Iz toga možemo izvući zaključak da postoji neka vrsta intuitivnosti, pa i nejasnoća o tome što pojedini rječnici nude, tj. na što stavljaju težište, odnosno što se prema tome može od njih očekivati. Drukčije rečeno, korisnik kad izabere rječnik, postupa manje-više intuitivno, tj. poseže za knjigom te vrste koja mu se nađe pri ruci.

**XI. MEĐUNARODNI KROATISTIČKI
ZNASTVENI SKUP**

PEČUH, 2013.

XI. MEĐUNARODNI KROATISTIČKI ZNANSTVENI SKUP

NAKLADNIK/KIADÓ
Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj
Magyarországi Horvátok Tudományos Intézete

ZA NAKLADNIKA/FELELŐS KIADÓ
Stjepan Blažetin

UREDIO/SZERKESZTETTE
Stjepan Blažetin

RECENZENTI/LEKTOROK
Ernest Barić, Stjepan Blažetin, Janja Prodan, Dinko Šokčević

JEZIČNI LEKTOR/NYELVI LEKTOR
Ernest Barić

OBLIKOVANJE NASLOVNICE/BORÍTÓTERV
László István

RAČUNALNA PRIPREMA/TIPOGRÁFIA
„PONT 2002“ Bt., Pécs

TISAK/NYOMDAI MUNKÁLATOK
Kódex Nyomda Kft. Pécs

NAKLADA/PÉLDÁNYSZÁM
300

ISBN 978-963-88818-9-2

KAZALO

PLENARNA IZLAGANJA

- Milana ČERNELIĆ
Folklorizacija identiteta: obnovljeni bunjevački običaj ophoda *kraljica*
u Mađarskoj.....9
- Goran REM
Panonizam svjetske književnosti - Boro Pavlović i slavonski gradovi
svojim pjesnicima.....27

JEZIKOSLOVNE TEME

- Ivan MARKOVIĆ
O najvećim (i) mogućim hrvatskim riječima.....43
- Ernest BARIĆ
Hrvatsko-mađarski dvojezični rječnici u kontekstu suvremenih
hrvatskih i mađarskih jednojezičnika59
- Mijo LONČARIĆ
Hrvatski jezik u Mađarskoj - osvrt na geolingvistička istraživanja.....68
- Andrija HANDLER
Mađarsko-hrvatski turistički rječnici II.....80
- Đuro BLAŽEKA
„Lažni prijatelji“ između govora Murskog Središća i govora Preloga84
- Anđela FRANČIĆ
O prezimenu *Ugrin* i njegovim inačicama.....97
- Ljiljana KOLENIĆ
Antun Bačić i hrvatska književna norma 18. stoljeća.....112
- Jadranka MLIKOTA
Priričci u gramatikama Šime Starčevića132
- Irena VODOPIJA, Dubravka SMAJIĆ
Kuvarka Barbare Klasanović iz Iloka.....148
- Sanja VULIĆ
Bački tragovi u jeziku A. G. Matoša160
- Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ
Komparacija pridjeva u bosaničnim pravnim tekstovima171

A kötet megjelenését a NEMZ-KUL-13-0317 azonosító számon nyilvántartott pályázat
keretében az Emberi Erőforrás Minisztériuma támogatta.